

**“Курган” Янкі Купалы і “Курганы” пачаткоўцаў: да спецыфікі
вобразнай інтэрпрэтацыі паэмы**

У 1922 годзе Трыстан Тцара напісаў паэму “Воблачная насоўка”. У ёй, мабыць, упершыню гамлетаўскае пытанне “Быць альбо не быць?” было перайначана да непазнавальнасці, да такога змянення зместу і сэнсу, што засталіся толькі схема, сухі згустак, алгарытм думкі: “Уверх – уніз. Управа – улева. Стаць – легчы”... [1, с. 23]. У пач. ХХ ст. выразна выявілася тэндэнцыя адмаўляцца ад традыцый мінулага, жаданне ствараць на «новым месцы», у лепшым выпадку канструіруючы мастацкі свет з рэшткаў літаратуры, культуры, цывілізацыі, прыроды (у творчасці авангардыстаў). Затым постмадэрніцкая “гульня з класікай” не пакінула ніводнага цэлага з разбуранай спадчыны – “до основанья...” Гэта адзін з двух полюсаў перайначвання, прачытання класікі – полюс адмаўлення, апракідвання класікі, у тым ліку калі класіка інтэрпрэтуецца ў жанрах масавай культуры.

Менавіта гэтаму полюсу адпавядае меркаванне С. Дубаўца: “Вучыцца ў клясыкаў? – пытаецца С. Дубавец і адказвае: – Але што выбіраць? У клясыкаў усё зьбітае ў адно й разам пакрытае лясам. Клясыка ня ведае праблемаў самавыяўлення. Вучыцца ў фальклёру? Але ён сам сёння ня ведае сябе; аганізуе прыпудраны афіцыёзнікамі ды неафітамі. Вучыцца на Захадзе? Але Захад – terra incognita...”. На гэту пазіцыю дае свой адказ В.П. Жураўлёў: “Але ... ранейшы мастацкі і эстэтычны вопыт нам, безумоўна, падказваюць, і не выкарыстаць такое духоўнае багацце было б па меншай меры неразумна. Бо класіка ніколі не запынялася толькі ў межах сучаснасці і “малога часу”, а заўсёды была праграмавана на шматмерную сувязь з “вялікім часам” грамадскай і эстэтычнай гісторыі» [2, с. 60–61].

Адказ вядомага літаратуразнаўцы палягае ў другім кірунку ўспрымання класікі – як асновы, апіраючыся на якую магчыма спазнаваць і сябе, і свой час. Разам з тым актуалізацыя класічнай спадчыны ў новым асяроддзі па сутнасці ёсць даўні працэс нараджэння высокамастацкіх твораў (класічных для наступных стагоддзяў) на падставе тэкстаў, якія не мелі вялікага грамадскага і культурнага распаўсюджвання ў свой час, значэнне якіх не выйшла за межы пэўнай эпохі, пэўнага жанру або асобнага творцы. Так, на гэтым полюсе мастацкага засваення тэксту знаходзіцца прыклад шэкспіраўскай творчасці, аўтарскага прачытання ім першакрыніцы, даволі нязначнай у кантэксце сусветнага цэлага. Але ў працэсе яе інтэрпрэтацыі Шэкспірам (або іншым аўтарам, што стаў класікам сусветнай літаратуры) такая першакрыніца, побач з арыгінальным тэкстам, узносіцца на ўзровень сусветнай класікі – на найвышэйшы ўзровень свайго мастацкага асэнсавання і новага прачытання. Так, 36 з 37 твораў Шэкспіра былі напісаны на вядомы сюжэт (з міфаў і фальклору, з гістарычных, літаратурных крыніц розных народаў свету).

Такім чынам, існуюць два полюсы інтэрпрэтацыі “чужога” ў адпаведнасці з арыгінальнымі, аўтарскімі прыярытэтамі, уменнямі, мэтамі. Найперш гэта рух

зверху ўніз, калі класічнае зніжаецца, апракідваецца, адмаўляецца (у мадэрнізме, постмадэрнізме), гэтаксама калі яно аб'ектыўна зніжаецца ў выніку яго інтэрпрэтацыі ў жанрах масавай культуры або з боку непрофесійнага ці малапрофесійнага творцы. Другі кірунак мастацкага перастварэння звязаны з адваротным рухам – знізу ўверх, калі тэкст, вядомы ў адным асяроддзі, пераствараецца суаўтарам і дзякуючы гэтаму ўзносіцца на вяршыні нацыянальнага Парнаса або сусветнага Алімпа.

Аб'ектам творчай працы студэнтаў Беларускай дзяржаўнай акадэміі мастацтваў стала паэмы Я. Купалы “Курган”. Студэнты самастойна вызначалі “творчую пляцоўку” (від, жанр мастацтва), у якім кожны з іх працаваў над перастварэннем сюжэта і вобразаў паэмы. Аб'ектыўна прадстаўленыя інтэрпрэтацыі паэмы Я. Купалы зроблены непрофесійна або малапрофесійна. Разам з тым яны цікавыя тым, што творчая моладзь паспрабавала інтэрпрэтаваць сюжэт у блізкіх да сябе жанрах і відах мастацтва.

Мастацкая інтэрпрэтацыя літаратурнага твора праявае ў дзвюх кірунках: літаратурнай перапрацоўкі (інтэрпрэтацыі) тэкста і інтэрпрэтацыі твора ў іншых відах мастацтва.

Літаратурная перапрацоўка (інтэрпрэтацыя) звычайна ажыццяўляецца шляхам анацыянальвання (перастварэнне твора ў рэчышчы другой нацыянальнай традыцыі, на іншай мове) і асучаснення або мадэрнізацыі твора (пераасэнсаванне ў іншым гісторыка-культурным кантэксце, наданне яму прыкмет новага гістарычнага часу). Яна падраздзяляецца на міжродавую і міжжанравую перапрацоўку.

У дачыненні да той творчай працы, якая была прапанавана студэнтам БелАМ (2011–12 н. г., 2 курс тэатральнага факультэта і факультэта экраннага мастацтваў), можна хутчэй казаць не пра літаратурную перапрацоўку (з прычыны даволі нізкага ўзроўню атрыманых вынікаў), хоць яна зроблена ў згаданых вышэй аспектх, але пра інтэрпрэтацыю сюжэта і вобразаў твора ў розных відах мастацтва, у тым ліку сродкамі мастацтва слова. Мастацкая інтэрпрэтацыя паэмы Я. Купалы ажыццяўлялася ў іншых відах мастацтва і адпаведна жанрах: графічнай літаратуры (комікса), графічнага афармлення самаробнай кнігі, праілюстраванай “чужымі” малюнкамі, сцэнарыя, радыёпастаноўкі (музычнае суправаджэнне і агучванне роляў), тэатралізаванай пастаноўкі (у т. л. батлейкавым тэатрам), музычна-паэтычнай сцэнкай ў стылі рэп (пад назвай “Непрыемная праўда”), а таксама творам-прыкладам міжродавага сінтэзу (музыка і комікс).

Літаратурная інтэрпрэтацыя паэмы Я. Купалы ў творчых работах студэнтаў прадстаўлена арыгінальнымі (далёка непрофесійнымі) тэкстамі па матывах паэмы Купалы. Яны характарызуюцца асучасненнем, мадэрнізацыяй сюжэта і вобразаў, анацыянальваннем арыгінала (рускамоўная частка студэнтаў перастварае тэкст на блізкай ім рускай мове), гэтаксама ёсць прыклады міжродавай і міжжанравай яго перапрацоўкі.

Міжжанравая перапрацоўка, мадэрнізацыя сюжэта – у наступным прыкладзе: «Притворства в нашей жизни много / Оно иллюзией в глазах / И далеко дано не многим / Увидеть правду и сказать.

И вот пример из жизни нашей, / Как раскрутился человек, / Забыв все ценности морали / Поставив приоритетом свой успех,

Кутил с друзьями / Прожигая жизнь / Сорил деньгами, / Не считал достатка. / Любил заблудших женщин по утрам / И вечеринки, где был одет всегда опрятно,

И как то раз / Устав от обыденности / Светских будней / Решил из Лондона / Тусовку пригласить, / Известного диджея, / Чтоб тот нормальную тему записал, / На вечеринке у Андрея.

Чтоб в краске описал / хозяина и поднял его / до уровня богов, / Коварный план носил / в себе диджей и / шаржами высмеял / хозяина тусовки.

Такая выходка / взбесила толстосума / Позвав охрану приказал / Живым! В сырую землю! Закопать!

Вот так за дерзкие поступки / В жизни, ее лишиться можно / В один миг» (М. Лёля-Кунчук)

Вершы па паэме «Курган» ўключаюць пераказ вядомага сюжэта, выкарыстанне аўтарскіх цытат: «Шмат гадоў прайшло з тых пор, / Як курган узнік на месцы, / Дзе рака і шумны бор, / Дзікія мясціны дзесьці» (Варлыга Віталь); «Гэта месца здаўна навівае суму, / Азірніся вакол – сэрца б'ецца, / Уздзірваны куранг векавечны стаіць, / І людская гаворка вядзецца. / Белы хорам стаяў там вякоў сто атраж / А ў хораме жыў грозны княжа / Катаваў, зневажаў душ з абшарпанных хат / Накланяліся людзі і стража», – а таксама перайначванне канцоўкі твора, з'яўленне новага матыву: «І прайшло ўжо шмат з таго часу гадоў / Але гутарка ходзіць у народзе, / Калі хто на кургане пачуе той спеў, / Той ў няшчасці ніколі не будзе» (Р.Газізаў).

Знаёмства студэнтаў з двума творамі: паэмай Я. Купалы «Курган» і баладай Л. Уланда «Песнярова прасяцце» (з надзвычай блізкімі, амаль сугучнымі тэмай, ідэяй, матывамі сюжэта, вобразаў), – абумовіла ўзнікненне кантамінацыі сюжэтаў і вобразаў у творчых работах: «Скрозь вякі з далёкіх гадзін / Чуем голас жалобны гусяра-песняра, / Той, што з арфай чароўнай / Спявае пра радасць жыцця, / Пра болю народную / Ёй велічнасць пачуцця» (М. Трацяк «К гусяру»). З'яўляюцца новыя матывы і характарыстыкі вобразаў («нелюдзь-тыран», «каб душа засталася звярынай», «Застаўся ён у памяці людской / Не толькі гусяром і песняром, – / Героем стаў ён нашае вельмы») і новая канцоўка: «Той, хто забраў жыццё святога гусяра, / Стаў проклеты на ўсе вякі й гадзіны / А той, хто мае міласэрнасць у душы / Той годны звацца вельчя «людзінай». / І хай квітнее буйнынаш і светлы край, / Хай жытны колас наліваецца й залаціцца / У памяці людской застанецца гусяр / І будзем вечно за яго маліцца» (М. Трацяк).

Літаратурны сцэнарый – прыклад міжродавай, міжжанравай апрацоўкі паэмы, уключае асучасненыя сюжэт і вобразы: (Пыко А.В. «Курган»)

Міжвідавы сінтэз, або сінтэз розных відаў мастацтваў, прадстаўлены наступнымі творчымі работамі:

- **батлейкавы спектакль “Вечная памяць”** (варыянты назвы «Баллада о гусяре», «Плата за правду», «Курганы помнят», аўтары А. Ількевіч, К. Ермачок, М. Марозава). Тэкст да пастаноўкі спектакля ўключае наступныя радкі: «Давно, лет сто тому назад / Жил князь в хоромех белых. / Нужды он отродясь не знал / Был черным лишь от гнева... / Приводят в хором гусяра / Князь речь ведет: «Исполни!» / Развесели ты уж меня / И я тебя не трону. / А если эта песня вдруг / Не по душе мне станет, / Узнаешь гнев ты мой тогда. / Тебя я покараю!»

- **песня “Непрямая праўда”** (гурт “Студэнты”). Дзве часткі песні супастаўляюцца і проціпастаўляюцца паміж сабой. Першая частка, прадстаўленая ў традыцыйным жанры песні, уключае цытаты з паэмы Я.

Купалы (“Паміж пустак, балот беларускай зямлі...”) і новую інтэрпрэтацыю сюжэта і вобразаў арыгінала з прыпевам, які паўтараецца: “Тэй старонка цёмная луны / Песню зорка громка прапяе аб тым / Што ў ночкі цёмнай ёсць свая гульня / Песняю гучыць яна старога гусяра”. Другая частка песні ўяўляе сабой мадэрнізаваную апрацоўку сюжэта (да таго ж на рускай мове), якая выконваецца ў стылі “рэп”:

“Давайте представим, что дело происходит в наше время,

И на ужин какого-нибудь мэра

Приходит музыкант и поет о том,

Как горячая вода уже два месяца не попадает в дом,

Как денег хватает только на хлеб,

Собственно из чего и состоит весь обед,

Как сына больного положили в реанимацию,

И зарплаты не хватает ребенку на операцию...”

• **комікс / графічная літаратура** (квадраты з тэкстам унутры) **“Курган”**: адвольная інтэрпрэтацыя-прэзентацыя Г. Бізунковай: свае малюнкi (шарыкавай ручкай) у стылі прымітывізм, і **музычнае суправаджэнне** (з “Поргі і Бес” Гершвіна). У гэтай рабоце супастаўлена высокая класіка (Купала, Гершвін) і прымітыўнае, не-класічнае (амаль дзіцячы малюнак, комікс).

• **комікс** (з малюнкамі-аператарскімі раскадроўкамі) суправаджаецца новым тэкстам: “Играйте, гусли, в разные столетья, / Играйте, гусли, хором всей земле! / Ведь совесть золота куда прелестней, / Высокомерность – ниже доброты” (Н. Мігас).

Прынцыпова новае становішча ўтвараецца, калі рэцыпіентам з’яўляецца не даследчык, але інтэрпрэтатар мастацкага твора. Прычым, калі інтэрпрэтатар – не проста чытач, але малады чалавек, які атрымлівае вышэйшую адукацыю. У гэтым выпадку інтэрпрэтацыя – гэта своеасаблівы прамежкавы этап на шляху атрымання прафесійнай адукацыі. Так, для філолага – гэта здольнасць напісаць эсэ, рэцэнзію, верш і інш.; для студэнта з творчай ВНУ – здольнасць стварыць свой твор па матывах першакрыніцы.

Якое значэнне мае прапанаваны від працы пры падрыхтоўцы спецыялістаў, у працэсе творчага выхавання і адукацыі маладога пакалення? На гэта пытанне – пра магчымасці і мэтазгоднасць “гульні з класікай” – адказалі студэнты факультэта беларускай і рускай філалогіі (у групе 26 чалавек: “за” – 8, “супраць” – 15):

“За”:

- люблю класіку ў класічнай пастаноўцы / у першапачатковым варыянце,
- гульня з класікай дапамагае глянуць на твор іншымі вачыма,
- магчыма прымяніць гэту гісторыю ў сучасным жыцці,
- перайначваючы, можна атрымаць нешта незвычайнае, калі маеш уяўленне, пра што апавядаецца ў арыгінале, калі ведаеш вытокі,
- неабходна спрабаваць ставіць па-сучаснаму,
- вельмі цікава слухаць арыгінальныя інтэрпрэтацыі,
- інтэрпрэтаваныя тэксты трэба паказваць на ўроках (асабліва ў школах),
- спазнаваць гэтакім чынам класіку – лепшая база для засваення ведаў,
- новае – гэта заўсёды добра.

“Супраць”:

- класіка актуальна ў любы час і без сучаснай інтэрпрэтацыі,

- не ўсе праблемы можна прыстасаваць да сучаснасці,
- асучасненне вядзе да спрошчанага (нават лёгкага, зніжаючага) разумення твора,
- трэба вывучаць тую абстаноўку, дзе і калі адбываецца дзеянне твора, час і абставіны яго стварэння, і тады з’явіцца магчымасць знайсці правільны ключ да разумення твора,
- выглядае некалькі смешна,
- у сучасных інтэрпрэтацыях ёсць нейкі смех, іронія над класікай,
- гульня з класікай прыніжае значэнне твора,
- класіка – гэта класіка, а не пародыя на яе,
- існуе шмат сродкаў асучасніць класіку, але ранейшае жыццё паказаць інакш немагчыма, хоць і медыйнымі сродкамі,
- робім кальку: сюжэт застаецца, але сэнс губляецца, твор пераходзіць на ступень нізкапробнай масавай ідэі.

Працягнем думку В.П. Жураўлёва, выказаную ў адказ на разважанні С. Дубаўца “Вучыцца ў клясыкаў?...” Бо відавочна, што ў класікаў навучаемся не толькі мастацтву складаць вершы, заўважаць дэора або невыразна акрэсленае, праяўленае ў жыцці. У класікаў навучаемся асноўнаму: веданню, што ёсць дабро і што ёсць зло.

В.П. Жураўлёў піша артыкул, што мае назвычай сімвалічную назву – “Жывы голас літаратурнай класікі”: «Вядома, кожная традыцыя, у тым ліку і літаратурная, нясе, апроча ўсяго, і пэўныя элементы кансерватызму. Глыбокай і наватарскай думцы, нязвыкламу метадалагічнаму падыходу падчас прыходзіцца прыкладаць немалыя намаганні, каб вырвацца з-пад уціску мастацкай улады канонаў. Без гэтых намаганняў, а ў шэрагу выпадкаў і разбурэння такога канону што перастае адпавядаць патрабаванням часу, немагчымы быў бы ніякі рух у літаратуры. Ды і наогул у любой іншай чалавечай сферы.

Але многія важныя накірункі метадалогіі і пошуку адказаў на такія пытанні, ранейшы мастацкі і эстэтычны вопыт нам, безумоўна, падказваюць, і не выкарыстаць такое духоўнае багацце было б па меншай меры неразумна. Бо класіка ніколі не запынялася толькі ў межах сучаснасці і “малога часу”, а заўсёды была запраграмавана на шматмерную сувязь з “вялікім часам” грамадскай і эстэтычнай гісторыі» [2, с. 60–61].

Літаратура:

- 1 Балашова, Т. Французская поэзия XX века / Т. Балашова. – М. : Наука, 1982. – 346 с.
- 2 Жураўлёў, В.П. Жывы голас літаратурнай класікі / В.П. Жураўлёў // Актуальныя праблемы літаратурнай адукацыі на сучасным этапе рэформы школы : зб. навук. арт. / Нац. ін-т адукацыі ; склад. А.І. Бельскі, М.Ф. Печанко. – Мінск, 2003. – С. 54–62.